

UMJETNOST

DVOSTRUKA HERMA IZ DIOKLECIJANOVE PALAČE

UDK: 904:7.041.2“02/03“(497.583Split)
902/904

Primljeno: 7. XII. 2015.
Izvorni znanstveni rad

VINKA MARINKOVIĆ
Hrvatski restauratorski zavod
Porinova 2a
21000 Split, HR

Dvije antičke glave sekundarno uzidane u fasadu palače Cambi u staroj gradskoj jezgri Splita pripisuju se izvornom skulpturalnom uređenju Dioklecijanove palače. Recentna demontaža ulomaka, provedena u svrhu konzervatorsko-restauratorskih zahvata, znatno je promijenila dosadašnju tipološku interpretaciju skulptura.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, skulptura, dvostruka herma, tetrahija

Dioklecijanova palača u Splitu izgrađena je kao poslijecarska rezidencija osnivača tetrahije i umirovljenog augusta Dioklecijana. Dosadašnja istraživanja, arheološki nalazi i *in situ* sačuvani ostaci potvrđuju činjenicu da je, poput ostalih imperijalnih rezidencija, bila ukrašena kamenim reljefima, podnim i zidnim mozaicima te dekorativnim kamenom. Nedovoljan broj arheoloških nalaza u vidu samostalne skulpture naveo je pojedine znanstvenike na pretpostavku kako ona unutar Palače nikada nije ni postavljena.¹ Drugi su, pak, na temelju paralela i postojećih arhitektonskih elemenata (niše i baze), hipotetički rekonstruirali izgled skulpturalnog uređenja palače, smatrajući da je skulptura bila postavljena na svim važnijim arhitektonskim sklopovima

(pogotovo ona koja je slijedila carsko-religijski program).² Potonja teorija svakako je izglednija, posebice ako se uzmu u obzir konkretni arheološki nalazi, od kojih, nažalost, ni jedan nije sačuvan *in situ*. Arheološki dokazi koji potvrđuju prisutnost samostalne skulpture u Palači uistinu su rijetki, ali dovoljno indikativni. Dva iznimno važna ulomka antičke skulpture koja se povezuju s izvornom dekoracijom Palače prvi su put službeno evidentirana sedamdesetih godina prošlog stoljeća.³ Riječ je o dvije muške glave nadnaravne veličine, sekundarno uzidane u zid dvorišta gotičke palače Cambi (Ulica Ispod ure 3) nedaleko od zapadnih vrata Dioklecijanove palače. Od prve objave pa do danas, N. Cambi se više puta osvrće na navedene ulomke, sasvim logično smatrajući da je riječ o dvije samostalne skulpture nadnaravnih dimenzija, koje su u paru krasile jedan od arhitektonskih sklopova carske rezidencije.⁴ Na temelju stilskih i formativnih karakteristika, Cambi je desno uzidani portret s krajnjim oprezom pripisao jednom od starijih tetrarha (augusta) – točnije caru Maksimijanu, a drugi liku iz božansko-mitološke sfere Dioskuru.⁵

Tijekom 2014. godine, ulomci su zbog izrazito lošeg stanja i trošnosti, uz prethodnu demontažu, podvrgnuti konzervatorsko-restauratorskom zahvatu.⁶ Demontaža ulomaka omogućila je potpuni konzervatorsko-restauratorski zahvat i njihovu dodatnu stilsku i tipološku analizu. Neposredno nakon zahvata demontaže, utvrđeno je da stražnji dijelovi skulpture nisu sačuvani, već da su ravno rezani prilikom njihove ugradnje u zid. Na temelju dobivenih podataka, odnosno činjenice da su skulpture gotovo identičnih dimenzija i stilskih karakteristika, iste vrste kamena, te na osnovi karaktera oštećenja pozadinskog dijela obaju ulomaka – pretpostavljeno je da je riječ o jednoj skulpturi. Ta pretpostavka je provjerena tzv. zahvatom spajanja ulomaka „na suho“, koji je potvrdio da se skulpture spajaju potiljkom, a da se lomovi na glavama idealno poklapaju. Ovako spojeni ulomci dimenzija su (v) 39 × (š) 26,5 × (d) 49 cm,⁷ te tvore izrazito kubičnu formu koja se sastoji od dviju muških glava združenih potiljkom. Sačuvan je samo dio vrata, a lom na vratu pokazuje da su se skulpture izvorno nastavljale na poprsja ili veći dio skulpture. Koliko je vidljivo (zbog postojećeg oštećenja), na vratu nema tragova sidrenja željeznog trna.

Činjenica da je riječ o dijelovima istoga spomenika, a ne o dvije zasebne skulpture, bitno je izmijenila dosadašnju interpretaciju ulomka. Postavljaju se pitanja kakav je bio izvorni i cjeloviti izgled skulpture te je li egzistirala

kao samostalna skulpturalna forma ili kao dekorativni i nosivi element u službi arhitekture? Na postavljeno pitanje, uzimajući u obzir karakteristike ulomka i postojeće analogije, nametnuo se samo jedan logičan odgovor – riječ je o ostatku skulpture koja je izvorno bila u obliku dvostruke herme. Više skulptura takve tipologije evidentirano je u Saloni.⁸ Direktna analogija novopronađenoj splitskoj hermi, kako u ikonografskom i stilskom, tako i u vremenskom (tetrarhijsko doba) i prostornom kontekstu, dvije su identične dvostruke herme. Pronađene su u blizini Salone, datirane u prvo desetljeće IV. st., a prikazuju muška poprsja koja se zatiljkom i leđima spajaju s poprsjima fantastičnog bića.⁹ Herme su danas pohranjene u Arheološkome muzeju Splita (bez inv. broja). Muški likovi na glavi imaju varijantu kape karakteristične za kasnoantičko razdoblje (*pileus pannonicus*) i obučeni su u vojnički plašt (*paludamentum*) koji je pričvršćen ukrasnom fibulom na desnom ramenu. Fantastična bića s kojim su združeni muški likovi, nose ljudska obilježja i anatomska obilježja bika. Bikovska obilježja su rogovi, ovješena koža na vratu i životinjska (bikovska) prsa. Na temelju karakteristične odjeće, koja je u skladu s ikonografijom careva, te činjenice da su združeni s likovima iz mitološke sfere, muške je likove moguće prepoznati kao tetrarhe.¹⁰ Zoomorfni su prikazi bića s bikovsko-ljudskim karakteristikama koja se često javljaju na javnim spomenicima, a kasnije se njihov prikaz povezuje sa simbolikom blagostanja što sa sobom nosi sustav vlasti – tetrarhija.¹¹ Dyggve je izvoran položaj salonitanskih hermi pretpostavio na jednom od mostova u Saloni,¹² a Jeličić-Radonić sugerira njihov položaj na ulaznim gradskim vratima.¹³ Stilske karakteristike salonitanskih hermi s prikazom tetrarha nesumnjivo pripadaju kasnoantičkom razdoblju. Oblici su pročišćeni i jednostavni. Lice je okruglo, shematizirano i ukočeno. Oči su širom otvorene, a kapci i šarenica naglašeni.

Novoustanovljenu splitsku hermu bez sumnje možemo povezati s hermama iz Salone. Kao što je već rečeno, vežu ih formativne karakteristike (dvostruke herme), vremenska pripadnost te stilska izvedba. Podudarnosti se očituju i u materijalu (lokalni vapnenac) i u dimenzijama. Visina salonitanskih hermi je oko 0,67 m, a ukoliko hipotetički rekonstruiramo nedostajući dio na splitskoj hermi (mali dio vrata, prsa i plitku bazu), dobit ćemo slične dimenzije. U ikonografskom smislu, ukoliko prihvatimo dosadašnju Cambijevu atribuciju, splitska herma također nosi simboliku tetrarhijske propagande. Cambi je uočio da lice jednog od muškaraca na splitskoj hermi pokazuje jasne realistične

crte (portret), dok je drugo idealizirano. Prvi lik prikazuje stvarnu, sudeći po nadnaravnim dimenzijama veoma bitnu osobu. Realističke crte lica i portreta u cjelini ogledaju se u frizuri koja naliježe na široko čelo, podbuhlim obrazima i staračkoj ovješenoj koži na vratu.¹⁴ Očito je riječ o osobi starije životne dobi. N. Cambi je glavu s krajnjim oprezom pripisao jednom od starijih tetrarha (augusta), točnije caru Maksimijanu.¹⁵ Uzimajući u obzir nadnaravnu veličinu portreta, staračke osobine te postojeću analogiju (salonitanske herme), pripisivanje portreta jednome od starijih tetrarha (augusta) više je nego logično. Međutim, ostaje pitanje je li lik pripadao Maksimijanu ili možda čak Dioklecijanu? Pripisivanje portreta tetrarsima veoma je otežano i rizično. Postoje dileme po pitanju njihova stvarnog izgleda jer se na spomenicima sačuvao relativno mali broj sigurnih portreta. Dodatno otežavajuća okolnost jest ta što prikazi u skulpturi i na aversima novca sadrže općenite karakteristike u skladu s konceptom tetrahijske jednakosti i harmonije. Tako, primjerice, sigurni portreti tetrarha na porfirnim skupinama iz Venecije i Vatikana sadrže općenite prikaze. Portreti na pilastru iz Gamzigrada jednaki su i bez obilježja.¹⁶ Istovjetna se situacija ponavlja i na salonitanskim hermama. Jedinu sigurnu Dioklecijanov portret u mauzoleju njegove palače krajnje je „pročišćen“ i shematiziran te ne daje podatke o carevu stvarnom izgledu. Postoji i niz portreta u punoj plastici koji se pripisuju Dioklecijanu, međutim atribucije nisu sigurne.¹⁷ Mogući portreti prikazuju dostojanstvenog, starijeg mršavog muškaraca, kratke kose, izraženih čeonih i labilazalnih bora. Preko portreta u punoj plastici donekle je poznat Maksimijanov izgled. Mogući portreti Maksimijana danas se čuvaju u Maroku, Milanu (Arheološkome muzeju) i Kairu.¹⁸ Na prikazima ima kratku kosu koja naliježe na široko i kratko čelo. Redom je prikazan stariji muškarac sa zadebljanim i ovješanim obrazima. Nekoliko portreta Konstancija Klora sigurne su atribucije.¹⁹ Prema sačuvanim portretima vidljivo je da je imao duguljasto lice, široku i neuglednu bradu te oveći duguljasti i pomalo spljošten nos. Na svim prikazima ima kratku kosu, a ponekad i bradu. Portreti tetrarha na Galerijevu slavloluju jako su oštećeni i nije moguće definirati njihov izgled. Na malom Galerijevu slavloluju u medaljonu je vidljiv Galerijev portret. Lik ima kratku kosu i lagano zadebljale obraze. Porfirna glava pronađena u Romulijani također se pripisuje Galeriju, ali su karakteristike općenite. Mogući portreti Maksimijana sadrže sličnosti s portretom na splitskoj hermi. Prije svega, imaju istu kratku frizuru koja

poput kape naliježe na široko i kratko čelo. Portret na hermi prikazuje starijeg muškarca, odebljeg lica s ovješnom staračkom kožom na vratu. Ovo potonje je obilježje isključivo portreta atribuiranih Maksimijanu. Međutim, treba biti oprezan jer postoji i mogući Dioklecijanov portret sa sličnom frizurom (za razliku od kratke vojničke frizure na ostalim prikazima).²⁰ Problem je i u tome što je splitska herma toliko oštećena da druge detalje ne možemo pobliže sagledati.

Drugi lik pridružen tetrahu po logici stvari može biti jedino jedan od tetarha ili neki lik iz božansko-mitološke sfere. Premda je mogućnost da se lik pripiše jednome od cezara zavodljiva, trebamo je odbaciti. Već Cambi je zamijetio da idealizirane crte lica ne dopuštaju da se lik tretira kao portret. Problematičan je i tip frizure; duga kosa do vrata koja pokriva uši nije karakteristična za tetrarhijsku portretistiku. Cambi je lik pripisao nekom od božanstava, polubožanstava ili personifikacija. Više je puta istaknuo kako je to i mogući prikaz jednoga od Dioskura.²¹ Dioskuri su božanski blizanci (oca Zeusa/Jupitera) te su čest motiv u rimskoj umjetnosti. Riječ je o mladim muškarcima koji se prikazuju nagi ili imaju samo hiton prebačen preko ramena, oslonjeni su na koplje ili su na konju. Za njihovu ikonografiju karakteristična je poluduga kosa koja pada na vrat i obla kapa.²² Muškarac na splitskoj hermi ima frizuru kakvu nose Dioskuri, a evidentno je riječ o mlađem muškarcu. Na glavi nema karakterističnu kapu. U nedostatku atributa teško je reći je li lik možda prikazivao neko drugo božanstvo. Međutim, simbolička je poveznica vrlo jaka, a Dioskuri su veoma zapažen i hijerarhijski visoko rangiran motiv na službenim tetrarhijskim spomenicima. Kao božanska pratnja pojavljuju se na reljefu Galerijeva slavloluka u Solunu (na prikazu ustoličenja tetrarha), a stoje uz Jupitera i Serapisa.²³ Kapitel pseudopilastra tzv. Oktogona Galerijeve palače u Solunu također sadrži prikaz Dioskura. Drugi kapitel nosi prikaz Kabira.²⁴ Zanimljivo je to što su Kabiri božanski par mladih heroja (prastari grčki lokalni kult), izjednačen s Dioskurima. Prikaz Dioskura zabilježen je i na tzv. Novom slavloluku, ključnom spomeniku tetrarhije.²⁵ Ikonografija Dioskura vrlo je logična i očekivana s obzirom na to da oni kao blizanci – božanska braća i sinovi Zeusa – simboliziraju savršenu harmoniju i slogu te su izvrsna aluzija na koncept nazvan *concordia imperatorum*. Budući da je riječ o blizancima, prisutan je i koncept jednakosti – *similitudo*. Maksimijan i Dioklecijan smatraju se božanskim sinovima, pa je njihovo združivanje s

Dioskurima sasvim očekivano. Ukoliko uzmemo u obzir novonastalu situaciju (po pitanju tipologije) i postojeće analogije (salonitanske herme), možemo zaključiti da je dosadašnja Cambijeva atribucija vrlo izgledna. On navodi da je združivanje službenih osoba s mitološkima, dajući im tako posebno značenje i važnost, bilo omiljeno u predtetrarhijskom i tetrarhijskom razdoblju.²⁶ Salonitanske i splitska herma nose upravo navedeni koncept – kombinaciju tetrarh/mitsko-fantastično biće, odnosno tetrarh/božansko biće. U oba slučaja poruka je jasna. Na tragu navedenoga, više je nego vjerojatno da je uz sačuvanu splitsku hermu postojala još jedna, identična, koja je prikazivala drugog augusta (Dioklecijana?) i Dioskura.

Stilske karakteristike salonitanskih hermi i splitskog primjerka na prvi pogled su iste, međutim, ako se podrobnije analiziraju, u samoj obradi detalja vidljive su bitne razlike. Salonitanske forme su tvrđe, oštrije, a lica nisu jako natečena. Kod splitske herme glave su glomaznije, kubičnije, natečenije i pogleda usmjerenog u daljinu. Forma je otvorenija i više u pokretu. Ovakva je vrst oblikovanja već zapažena na medaljonima u frizu mauzoleja te na još nekim primjerima arhitektonske dekoracije u Palači (licima na konzolama peristila, kasetonima mauzoleja itd.). Stilske karakteristike hermu nesumnjivo vežu uz ostale primjerke kiparske produkcije u palači. Premda sva tri primjerka hermi nose evidentne značajke kasnoantičkog stila, vidljivo je da se forme oblikovanja splitskog primjerka dijelom oslanjaju na klasično razdoblje, za razliku od salonitanskih hermi koje su potpuno prihvatile tetrarhijski oblikovni koncept. Na što nas upućuju te stilske inačice gotovo istovjetnih motiva? Moguće je pretpostaviti da je riječ o dvije radionice, odnosno o dva produkcijska centra koja su radila po istom predlošku, ali su imali svoj osobit stil izražavanja. Očito je da je dinamika evolucije stila jednaka, radionice su radile po istim predlošcima, ali su se naslanjale na različite uzore (utjecaje). Mineralno-petrografske analize kamena, provedene na ulomku herme iz palače za vrijeme konzervatorsko-restauratorskog zahvata, pokazale su da kamen potječe s otoka Brača.²⁷ Bilo bi dobro kada bi se iste analize mogle izvesti na salonitanskim hermama.²⁸ Na temelju vizualne procjene moguće je samo pretpostaviti da su napravljene od dvije vrste domaćeg vapnenca. Vidljiva je blaga razlika u boji, gustoći i kvaliteti kamena. Razlike u materijalu i stilskim karakteristikama upućuju na različite domaće radionice koje su radile u različitom lokalnom kamenu. Vjerojatno je da su kao materijal koristile kamen iz najbližih

kamenoloma. Svakako, za salonitanske herme možemo pretpostaviti da ih je izradila salonitanska radionica o čijem djelovanju postoje brojne potvrde.

Na koncu, postavlja se pitanje gdje je jedan ovakav ukras mogao stajati. Kontekst pronalaska je nejasan. Kao što je na početku rečeno, glave su prvi put zabilježene u sekundarnoj upotrebi, uzidane u arhitektonskom sklopu nedaleko od zapadnih vrata palače. Sasvim je logična pretpostavka da je, prilikom niza sustavnih pregradnji i dogradnji koje su se dogodile u tom prostoru, herma pronađena u neposrednoj blizini. Tada ju je graditelj ili vlasnik, sa željom da je prezentira, prepолоvio i ugradio u zid koji je u tom trenu nastajao. No, isto tako je moguće da je herma donesena iz bilo kojeg dijela palače, jer su već zabilježena lutanja ulomaka i na veće daljine. U svakom slučaju, herma je, s obzirom na ikonografsku važnost i činjenicu da je napravljena na način da sa svih strana bude dobro vidljiva, trebala biti izložena na nekom od važnijih arhitektonskih sklopova.

Nove informacije vezane uz izvorni izgled splitske herme potvrđuju već postojeću atribuciju, ali mijenjaju pogled na pretpostavljeni joj izvorni smještaj. U kontekstu skulpture Dioklecijanove palače herma je izuzetno bitna jer sadržava portret tetrarha koji je uz Dioklecijanov i Priskin portret u mauzoleju jedini takve vrste u palači. Promatrana u kontekstu tetrarhijske carske skulpture općenito i zajedno sa salonitanskim hermama, možda je još važnija. Ta tri primjerka hermi bacaju novo svjetlo na način prikazivanja tetrarha. Premda su stilski drukčije, one su konceptualno veoma bliske. Na temelju njih imamo dokaz o postojanju nove inačice prikazivanja tetrarhijskih skupina u provinciji Dalmaciji, te potvrdu da salonitanske herme nisu izolirani primjerci, već tipološka pojava.

Naposljetku, potrebno je naglasiti da su provedeni konzervatorsko-restauratorski zahvati dali višestruki rezultat – usporili su uznapredovale procese degradacije kamena i revidirali dosadašnja saznanja o skulpturama u povijesno-umjetničkom kontekstu. Revizija tumačenja tipoloških karakteristika skulptura promijenila je planirani tijek restauratorskog zahvata. Kako bi se ispoštovala cjelovitost novootkrivene herme u daljnjem postupku restauracije, potrebno je riješiti pitanje njezine prezentacije. Sasvim je realno i očekivano da takav nalaz bude muzealiziran i na taj način dostojno prezentiran. Premda je ugradnja glava u zid novija povijesna intervencija (nije točno poznato kada su postavljene), uvjetovale su podizanje ambijentalne vrijednosti čitavog sklopa.

Upravo radi zadržavanja ambijentalne vrijednosti, izrada replika dviju glava i njihovo postavljanje *in situ* možda je kompromisno rješenje.

BILJEŠKE

- ¹ Stanko Piplović: *Obilježja i paradoksi Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1997, br. 28-29, 20-21. – Goran Nikšić: *Dioklecijanova palača – od projekta do izvedbe*. Dioklecijan, Tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja (zbornik radova), Split 2009., 129, bilj. 38.
- ² Heinz Kähler: *Split i piazza Armerina rezidencije dvaju careva-tetrarha*. URBS, Split 1965., br. 4, 106 – Nenad Cambi: *Antika*. Zagreb 2002., 173-175. – John J. Wilkes, *Diocletian's palace Split: residence of a retired roman emperor*. Oxford 1993., 22-23, sl. 3.
- ³ Nenad Cambi: *Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1978., br. 5, 17-27.
- ⁴ Nenad Cambi: *Pristup razmatranju skulpturalnog programa Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1989., br. 14, 15. – Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 109. – Nenad Cambi: *Antika*. Zagreb 2002., 175.
- ⁵ Nenad Cambi: *Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1978., br. 5, 22.
- ⁶ Prijedlog prijavnice za konzervatorsko-restauratorske zahvate Ministarstvu kulture RH podnio je Hrvatski restauratorski zavod. Na temelju ugovora br. 16-367-14, obavljani su demontaža i konzervatorsko-restauratorski zahvati na skulpturama. Demontažu i konzervatorsko-restauratorske zahvate proveo je Hrvatski restauratorski zavod, Odsjek za kamenu plastiku u Splitu, radni tim: M. Barišić, N. Lešina, V. Marinković, F. Oreb, M. Rošić. Spajanje umjetnine i novu tipološku interpretaciju izvršila je V. Marinković.
- ⁷ Zasebne dimenzije svakog ulomka su vrlo slične. Ulomak s prikazom „Dioskura“ iznosi (v) 39 × (š) 26,5 × (d) 24 cm, dok su dimenzije mogućeg Maksimijanovog portreta (v) 36 × (š) 26,5 × (d) 24 cm.
- ⁸ Nenad Cambi: *Kiparstvo rimske Dalmacije*. Split 2005., 180-183, sl. 270, 271, 277.
- ⁹ Hans Peter L'Orange: *Bildnisse der Tetrarchen*. Acta Archaeologica, Copenhagen 1931., br. 2, T. 1-2, sl. 1-6. – Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 404-405, T. 174-175.
- ¹⁰ Hans Peter L'Orange: *Bildnisse der Tetrarchen*. Acta Archaeologica, Copenhagen 1931., br. 2, 38. – Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 82.
- ¹¹ Nenad Cambi: *Kiparstvo rimske Dalmacije*. Split 2005., 180.
- ¹² Ejnar Dyggve: *Neue Untersuchungen bezüglich des Überganges über den Jaderfluss bei Salona*. Šišićev zbornik, Zagreb 1929., 561.
- ¹³ Jasna Jeličić-Radonić: *Diocletian and the Salona Urbs orientalis Dioklecijan*. Tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja (zbornik radova), Split 2009., 323.
- ¹⁴ Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 82.
- ¹⁵ Nenad Cambi: *Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1978., br. 5, 22.

- ¹⁶ Dragoslav Srejić: *The representations of tetrarchs in Romuliana*. Bristol 1994., br. 2, 144, sl. 1-5.
- ¹⁷ Marianne Bergmann: *Studien zur romischen Portrat des 3. Jahrhunderts n. Chr.* Bonn 1977. 139 i d., T. 40, sl. 1, 3-4. – Alpay Pasinli: *Istanbul archaeological museum*. Istanbul 1999., 44, sl. 53.
- ¹⁸ Maroko: Raissa Calza: *Iconografia romana imperiale da Carusio da a Giuliano (287-363 d.c.)*. Rome, 1972., 125, T. 25; Milano: Raissa Calza, *Isto*. Rome 1972., 122, T. 22; Kairo: Raissa Calza, *Isto*. Rome 1972., T. 24.
- ¹⁹ Marianne Bergmann: *Studien zur romischen Portrat des 3. Jahrhunderts n. Chr.* Bonn 1977., T. 41-42.
- ²⁰ Riječ je o portretu danas pohranjenom u Arheološkome muzeju u Istanbulu, v. Raissa Calza: *Iconografia romana imperiale da Carusio da a Giuliano (287-363 d.c.)*. Rome 1972., 91.
- ²¹ Nenad Cambi: *Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Kulturna baština, Split 1978, br. 5, 23. – Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 82.
- ²² Antoine Hermay: *Dioskouroi*. LIMC, Zürich-München III/1986., br. 1, 567-568, 589-593.
- ²³ Margret S. Pond Rothman: *The Panel of the Emperors Enthroned on the Arch of Galerius*. Byzantine Studies/Études Byzatines, 1975., br. 2, 24.
- ²⁴ Kapiteli su izloženi u stalnoj postavi Arheološkog muzeja u Solunu pod inv. br. MΘ 6689 i MΘ 6692.
- ²⁵ Diana E. E. Kleiner: *Roman sculpture*. Yale 1992., sl. 377, 379.
- ²⁶ Nenad Cambi: *Imago Animi, antički portret u Hrvatskoj*. Split 2000., 96.
- ²⁷ Kamen je određen kao vapnenac tipa bioklastični floutston geološke starosti gornja kreda. Mineraloško-petrografska analiza provedena je makroskopskim opažanjima te promatranjima priređenih izbrusaka pomoću polarizacijskog mikroskopa. Riječ je o vapnencu geološke formacije Pučišća koja se proteže od Hvara do Murtera. S obzirom na geološku formaciju, kamen je najvjerojatnije „ubran“ na području Brača (v. Izvještaj Prirodoslovnog laboratorija Hrvatskog restauratorskog zavoda br. 106/2015).
- ²⁸ Za ovakvu vrst analize potrebno je uzeti uzorak, što podrazumijeva fizičko zadiranje u strukturu spomenika. Na splitskim primjercima to nije bio problem. Uzorak je uzet sa stražnje strane na području loma i uništenja. Salonitanske herme su u dobrom stanju i cjelovite te nije bilo opravdano uzimati uzorak.

A DOUBLE HERMA IN THE OLD CORE OF SPLIT

Summary

Not many individual sculptures that may be associated with the original decoration of Diocletian's Palace have been found in the course of research. However, two ancient heads that are embedded in the wall of the Gothic palace *Cambi* located in the old core of the city are thought to be linked with the original decoration of the palace. The fragments were removed from the wall in 2014 for the purpose of restoration and conservation. The data obtained upon their removal marked a shift in the existing typological interpretation of sculptures. The procedure itself revealed the existence of a double herma instead of the two individual sculptures, as it had been previously assumed. The Split double herma, however stylistically different, is certain to be conceptually very similar to two other identical double hermae that were revealed in Salona. The three hermae are reflective of tetrarchial propaganda and thus shed a new light on the specific manner in which tetrarch were once portrayed in the province of Dalmatia. They are not seen as isolated examples of artistic creation but are representative of particular artistic typology of the province of their origin.

Slika 1. Skulpture prije demontaže (foto: V. Marinković, 2010.).

Slika 2. Stražnja strana skulptura - stanje nakon demontaže (foto: D. Gazde, 2015.).

Slika 3. Ulomci skulptura spojeni tehnikom „na suho“ (foto: D. Gazde, 2015.).

*Slika 4. Salonitanska dvostruka herma s prikazom tetrarha i mješovitog bića
(preuzeto iz: N. Cambi, 2010.).*